

Egeresi Gábor

A „GYERMEKEK ÉDES AJKÚ, MELEGSZÍVŰ BARÁTNÉJA”, RAJKA TERÉZ ÍRÓNŐ

Bevezetés

A közvélekedés szerint az irodalom művelésének egyik legkönnyebben művelhető, tehát könnyű műfaja a gyerekirodalom. Valójában ennek éppen az ellenkezője igaz. A nemrég elhunyt meseíró, Csukás István így nyilatkozott erről:

„Akkor lesz igazi a gyerekirodalom, ha azt tehetséges emberek írják. Az, hogy különböző stílusok léteznek, technikai újdonságokkal megtűzdelt szövegek, az érdekesnek érdekes, de a lényegen nem változtat. A lényeg mindig az, hogy jól kell írni. Ehhez most rögtön hozzá kell tennem, hogy úgy kell írni, mint a felnőtteknek, csak egy kicsit jobban. Mégpedig azért, mert a gyerekek érzékenyebb közönség, az irodalom szinte szó szerint épül be a fejükbe, a lelkükbe, az életükbe.”¹

Ha elfogadjuk ezt a véleményt, akkor a gyerekeket közönségként megcélzó irodalmi tevékenység nehezebb, mint a felnőtteknek szóló. Ennek a nem is olyan könnyű vagy könnyen művelhető irodalmi ágának, a gyerekirodalomnak Sárospatakon is voltak jeles képviselői. A városhoz, pontosabban a kollégiumhoz szorosan kötődő egyik meseíró Pósa Lajos volt. Neve az „átkos” évtizedekben feledésre volt ítélve, ami nem meglepő, hiszen egész életművét mélyen áthatja a hazaszeretet és a vallásosság. Mesekönyvei, versei, az *Arany ábécé* nagy kincsként kerültek megőrzésre a polgári értékrendű családok körében. Vallásos versikéit és énekszövegeit a református közösségek őrizték. Sok gyülekezetben mind a mai napig éneklik például a „Mennyben lakó én Istenem” kezdetű éneket, amelynek a szövegét ő írta. Szerencsére a legjelesebb műveit a rend-

¹ Lovász Andrea: „Kell találni egy jó figurát”, Születésnap-i beszélgetés Csukás Istvánnal, *Új Könyvpiac*, 26. évfolyam, 2016/2, 8–9, 9.

szervátozás óta újra kiadják, azok olvashatóak. Emlékét a kollégium is őrzi, elsősorban múzeumi kiállítások révén.²

Ugyanakkor van még egy, a maga idejében szintén országos ismertséggel bíró, pataki kötődésű író, aki szintén elsősorban gyermekeknek szánta műveit. Egyelőre még vár arra, hogy újra felfedezzék munkásságát: Rajka Teréz. Igaz, ő elsősorban nem meseíró volt, hanem ennél tágabb kitekintéssel és érdeklődéssel általában az ifjúsági irodalmat művelte. A címben olvasható, Radácsi Györgytől kölcsönzött jellemzés szerint a „gyermekek édes ajkú, melegszívű barátja”.³ Egyetlen jelentősebb kísérlet történt emlékének megőrzésére, amikor egy fejezetet kapott Fehér Erzsébet *Pataki nagyasszonyok* című ismeretterjesztő kötetében az alábbi címmel: *A remete-professzor felesége: Rajka Teréz*.⁴ További mélyreható kutatások azonban még nem történtek munkássága feldolgozásában. Ez a tanulmány sem erre törekszik, hiszen írója nem irodalmár.⁵ Amit szeretnék elérni mégis ezzel az írással, az hogy újra felhívjam elsősorban a korszakkal és/vagy az ifjúsági irodalommal foglalkozó kutatók figyelmét erre a méltatlanul elfelejtett oeuvre-re – ami sajnos egy idejekorán derékba tört életmű, hiszen Rajka Teréz fiatalon, 38 évesen hunyt el.

A „pataki panteon” avatott ismerője, Újszászy Kálmán abból a nézőpontból tekintett rá, amelyet aztán Fehér Erzsébet is átvett. Ők elsősorban a professzorfeleséget látták benne. Ez érthető, hiszen a Warga Lajossal kötött házassága révén került Kolozsvárról Sárospatakra. Ez önmagában még nem volt különös, hiszen a pataki kollégium mindig is kiváló kapcsolatokat ápolt Erdéllyel. Ám a kortársak számára legalább is figyelemre méltó volt az, hogy férje nem a szokványos, pataki tanárookra egyébként jellemző mozgalmas társadalmi életet élte. Éppen ellenkezőleg, a tanítás mellett minden energiáját kutatásainak és főiskolai jegyzetei írásának szentelte. Utóbbiak másfél évtizedes kitarató munka után „kinőtték” magukat egy nagy, terjedelmében vaskos és témájában átfogó, jelentős egyháztörténeti összefoglaló művé. Munkamódszerét így írja le egykori tanítványa, majd tanártársa, Radácsi György: „Lakásának utcára nyíló ablakait elfalaztatta, hogy se a kíváncsiság, se a világ lármája ne zavarja ki pontosan megszabott munkarendjéből. Kapuját este 6 órakor bezártatta, lámpája kigyúlt, és ő ott ült szak- irodalmának újabb és újabb termékei között, összes megtakarítható vagyonát könyvek beszerzésére áldozva”⁶ Nem meglepő tehát, hogy ráragadt a „remete professzor” elnevezés, amely természetesen túlzás volt, mint ahogy a hasonló állandósult jelzők többnyire azok. Túlzás azért is, mert nős volt, valamint viszonylag sokat utazott. Ezen túl azért sem nevezhető a szó szoros értelmében remetének, mert

² Az SRK TGy Múzeuma őrzi Pósa Lajos tárgyi hagyatékát, amiből rendszeresen időszakos kiállításokat mutat be a nagyközönségnek. Ezeket Pocsainé Dr. Eperjesi Eszter múzeumigazgató asszony rendezte. Az utolsót 2014-ben a PIM által meghirdetett nagyszabású Pósa Lajos emlékévhöz kapcsolódva.

³ RADÁCSI György: Warga Lajos emlékezete, in Uő.: *Emlékjelek*, Sárospatak, [k. n.], 1902, 240.

⁴ Dr. FEHÉR Erzsébet: *Pataki nagyasszonyok*, Sárospatak, Borsodi, 1991.; Rajka Teréz személyét, irodalmi munkásságát az internetes költői albumok közül a Szózat Portál tartja számon.

⁵ E sorok írója a „remete professzor” férj életét és teológiai, egyháztörténeti munkásságát kutatja. Ennek kapcsán került látóterébe Warga Lajos első felesége, Rajka Teréz izgalmas személyisége.

⁶ RADÁCSI: i. m., 238.

jól behatárolt keretek között ugyan, de részt vett különböző szervezetek munkájában is, például alapító tagja volt a Protestáns Egyletnek.⁷

Rajka Teréz már ismert íróként ment hozzá feleségül, és vállalta azt a szerepet, hogy férje számára a tudományos munkához szükséges tökéletes otthoni háttérrel, zavartalan nyugalommal biztosítsa. Ezt a külső szemlélő számára nehezen érthető helyzetet így összegzi Újszászy Kálmán: „Előttem máig rejtély, hogyan születhettek meg ebben a környezetben első feleségének, Rajka Teréznek ifjúsági írásai, köztük az akkor országszerte ismert „Flóri könyvek”, a „Lányok könyve” és nem utolsósorban szívesen szavalt költeményei?”⁸ Ahhoz, hogy ezt a „rejtélyt” megfejtsük, egy kicsit alaposabban meg kell ismernünk az írónő életét és azt a közeget, amelyben ő felnőtt.

Élete, családja

Rajka Teréz 1843-ban született Kolozsváron.⁹ Édesanyja Gelei Katalin volt, aki 1862-ben hunyt el.¹⁰ Apja, Rajka Péter a város elismert polgára volt – ő Marosvásárhelyen született 1808-ban. Ott apja, vagyis Teréz apai nagyapja jó módú puskaműves volt.¹¹ Péter tanulmányait születési és lakóhelyén, Marosvásárhelyen folytatta. Itt Bolyai Farkas egyik kedvenc diákja lett, mivel kiemelkedő tehetséget mutatott a matematika, fizika és kémia tudományában egyaránt. Marosvásárhelyről tanulmányai végeztével, Bolyai ajánlásával és Teleki Sámuel anyagi támogatásával jutott el Bécsbe, ahol ösztöndíjjal tanulhatott a műegyetemen. Miután tanulmányait ott is kiváló minősítéssel folytatta, több bécsi állásajánlatot is kapott, de szíve hazahúzta Erdélybe. Kolozsváron telepedett meg, ahol 1840-ben feleségül vette Gelei Katalint, és rögtön ezután megalapította Erdély első és sokáig egyetlen gépgyárát. A szabadságharc idején együttműködött Gábor Áronnal a honvédő magyar csapatok felfegyverzésében, és befogadott a házába több nagyenyedi menekültet. Ezért a szabadságharc leverése után felelősségre vonták.¹² Unokája, Rajka Géza történész így emlékszik rá: „Állandóan arra törekedett, hogy technikai készségének és elméleti tudásának felhasználásával a felmerült problémák minél tökéletesebb megoldását találja meg. E problémák még éjjel sem hagyták nyugodni, s nemegyszer megtörtént, hogy a már munkában lévő gépet vagy gépeket, amelyeket még tökéletesíthetőbbnek gondolt, megsemmisítette, csak hogy a keze alól kikerült szerkezet minél jobban megfeleljen céljának.”¹³ Sajnos zsenialitása mellé nem párosult ezzel arányos üzleti érzék, és vállalkozásai fokozato-

⁷ EGERESI GÁBOR: *Warga Lajos oktatói portréja*, Kézirat, DRHE Doktori Iskola, 17.

⁸ ÚJSZÁSZY KÁLMÁN: Történelmi séták a sárospataki református temetőben, in BALASSA IVÁN – KOVÁTS DÁNIEL – SZENTIMREI MIHÁLY (szerk.): *Újszászy Kálmán Emlékkönyv*, Budapest – Sárospatak, Szabad Tér, *Széphalom* 8, 1996, 447–468.

⁹ Ezt a születési évet biztosan tudjuk, a pontos születési dátum egyelőre még nem ismert.

¹⁰ GELLÉRI MÓR: *A magyar ipar úttörői, Élet és jellemrajzok*, Budapest, Dobrowsky és Franke, 1887, 9.

¹¹ Uo.

¹² Ezt viszonylag „olcsón” megúszta, pénzbürságra ítélték – Uo.; Ugyanehhez a kérdéshez lásd ÜRMÖSSY LAJOS: *Tizenhét év Erdély történetéből 1849–1866*, Temesvár, Nyomatott a Csanád-Egyházmegyei könyvsajtón, 1894, 31.

¹³ IMREH ISTVÁN: *Erdélyi hétköznapok 1750–1850*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1979, 279.

san tönkrementek.¹⁴ Bár társadalmi megbecsültsége továbbra is magas volt, a család fokozatosan elszegényedett. „Rajka Péter a magánéletében rendkívül szerény, komoly ember volt. Sohasem hivalkodott számtalan kitüntetésével, okleveleivel, melyeket az évek során kiállításokon nyert. A kolozsváriak köztiszteletét élvezte, megtisztelték bizalmukkal, de jellemző, hogy ő csak akkor járt képviselőtestületbe, ha ott gazdaságilag, szakmailag fontos szolgálatot tehetett”¹⁵

A házaspár első gyermeke Albert volt,¹⁶ őt követték a lányok: Teréz, Katalin és Róza.

Rajka Teréz tehát Kolozsvár egyik legismertebb, egyben elismert családjában nőtt fel. Gyermekkorának két legfontosabb helyszíne a Felső-Szén utca 62. szám, majd a Kül-Szén utca 11. szám alatti ház, ahol a család lakott. Otthonuk mozgalmasság társadalmi életnek adott teret, többek között azért is, mert Rajka Péter alelnöke volt a helyi iparkamarának. Emellett, ahogyan Imreh István közli: „vidéki haladó szellemű családok leánygyermekai is náluk találtak otthonra, olyanok, akik Kolozsváron magántanítóknál nevelődtek”.¹⁷ Az édesanya 1862-ben bekövetkezett halála után feltehetően a 19 éves Teréz mint legidősebb lány vezette a háztartást. Erre utal az a verse is, amelyet édesanyja emlékére írt.¹⁸ Rajka Péter 1876-ban hunyt el. Teréz lánya így emlékezett rá:

„Nehéz volt az ő pályája,
Küzdelmek közt folyt munkája;
S mi lett érte jutalma?
Szép szó, némi elismerés,
Pár érem, de mindez kevés;
Több volt az ő buzgalma.
Ti urak, ti földes-gazdák,
Ti vettétek legtöbb hasznát
Hosszú élte folytában;
Kezet mégsem nyújtottatok,
Nem bántátok, ha elbukott
Küzdelsei harcában.”¹⁹

¹⁴ *Erdélyi Gazda*, I. évfolyam, 1869/2, 13.

¹⁵ FARKASNÉ IMREH Mária: Rajka Péter, az erdélyi gépgyártás úttörője, in SOMAI József (szerk.): *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából (XIX-XX. század)*, Kolozsvár, Romániai Magyar Közgazdász Társaság, 2001, 141.

¹⁶ Albert királyi törvényszéki hivatalnok lett. Egyik fia, Rajka László ismert irodalomtörténész lett, neves Jókai-kutató. Másik fia, Rajka Géza történész lett.

¹⁷ IMREH: i. m., 321.

¹⁸ Részlet az *Anyám sírjánál* című versből:

„Oh, én nem sírhattam! – nem, kétségbe esve,
Mint árva leány, mint anyavesztett gyermek;
Hisz te reám hagyta az anyai gondot!

S árva szerettidre tekintenem kellett.” *Vasárnapi Újság*, XIII. évfolyam, 15. szám, 1866. április 15., 174.

¹⁹ Apám sírhalmánál, *Hölgyfutár*, I. évfolyam, 1876/7, 53.

Arról nincs adatunk, hogy Rajka Teréz és Warga Lajos hogyan és mikor ismerkedett meg. Nyilvánvalóan Kolozsváron történt ez, amikor még Warga Lajos is ott lakott, tehát 1865-ben vagy még korábban. A fiatal lelkész-tanár ebben az évben kényszerült elhagyni Kolozsvárt. Magyarországon több helyen is szerencsét próbált: dolgozott középiskolai tanárként és magántanítóként is, de sehol sem maradt egy évnél tovább.²⁰ Warga Lajos egzisztenciális gondjai végül akkor oldódtak meg, amikor Sárospatakra került főiskolai tanárnak.²¹ Ekkor már nem volt akadálya annak, hogy feleségül vegye Rajka Terézt. Abban az időben ugyan nem volt még megszokott, mégsem jelentett problémát, hogy a leendő férj református lelkész, míg a menyasszony unitárius vallású.²² A korabeli kolozsvári sajtó így számolt be az eseményről:

„Az unitáriusok helybeli templomában a múlt vasárnap egy éppen olyan szép, mint érdekes esküvő folyt le. Két ismert költőnk, Kriza János püspök és Szász Gergő adták egyházaik részéről papi áldásaikat Rajka Teréz költőnőnkre és Warga Lajos úrra. E szép frigyet az ég nagyon boldoggá kell tegye, mert ahol a ház legszebb koronája olyan kezekbe van letéve, mint Rajka Terézé, ott állandó tanyát üt mindig az igazak öröme. Akik ismerik e kedves, igazán szerény és művelt lelkű nőt, azokra szomorú lesz az a hír, hogy Warga Lajos úr a napokban már viszi körünkől kis költőnőnket Sárospatakra. Akit annyian szerettek, annyian tiszteltek itt, – az bizonyára sokszor lesz legalább gondolatban körünkben!”²³

Ebből a híradásból is kiderül, hogy Kolozsváron számon tartották Rajka Terézt és kibontakozóban lévő költői munkásságát, nagyon büszkék voltak rá. Mindezt a megbecsültséget és a szerető édesapát, testvéreket, a zajos, mindig vendégektől hangos atyai házat hátrahagyva indult el Sárospatakra. Teljesen új szerepkört vállalva érkezett meg ide. Radácsi György így emlékezik meg házasságukról: „1868-ban feleségül vette az országosan ismeretes írónőt, nem épen távoli rokonát, a művelt lelkű, kevés igényű, házias erényekkel ékeskedő Rajka Teréziát, a gyermekek édes ajkú, meleg szívű barátneját, aki egész jelentőségében tudta méltányolni a Warga Lajos szép feladatát s okos és nemes volt arra, hogy eltávoztasson a hivatásába mind jobban bemélyedő férfi útjából minden akadályt.”²⁴

Radácsi arról is beszámol, hogy Warga Lajos nem várta el feleségétől, hogy kizárólagosan a háztartással törődjön. Ellenkezőleg: támogatta neje irodalmi tevékenységének folytatását. Teréz törekeny testalkatú volt, sokat betegeskedett, gyermekük nem született.

²⁰ Ezek a kudarcok elsősorban Warga Lajos maximalizmusára vezethetők vissza, ami nem volt összeegyeztethető megbízói elvárásaival. Az elválás mindig békében, kölcsönös megegyezéssel ment végbe.

²¹ ÉGERESI: i. m., 14–15.

²² Rajka Teréz unitárius vallású volt. Ez kiderül a Sárospataki Református Egyháznál olvasható halotti anyakönyvi bejegyzésből és az unitárius hetilap nekrológiájából is. A MRE ma hatályos törvényei szerint református lelkész házastársa csak református vagy evangélikus vallású lehet.

²³ *Magyar Polgár*, II. évfolyam, 94. szám, 1868. augusztus 9., 383.; Warga Lajos nevét hibásan „V”-vel közlik, ez még Patakon is így lesz két éven át, erről az iskolai hírmondók vallanak.

²⁴ RADÁCSI: i. m., 24.; Arra nézve, hogy kettejük között pontosan milyen rokoni kapcsolat volt, nem találtam adatot.

Életét tehát egyfelől a férje kiszolgálása töltötte ki, másrészt a már Kolozsváron megkezdett irodalmi tevékenység folytatása. Fiatalon, 38 évesen hunyt el. Rossz végzetét előre látva magukhoz vette testvérét, Rózát. Tette ezt azzal a deklarált szándékkal, hogy közeleink érzett halála után húga gondoskodjon férjéről. Radácsi ezt ekképp örökíti meg:

„Eközben [ti. az egyháztörténet megírása közben, E. G.] érte utol gyöngé testű, de eszményileg széplelkű feleségét a halál 1881. június 23-án. Mintha csak érezte volna ez a hű teremtés, hogy a Gondviseléstől kevés esztendő jut neki ahhoz, hogy Warga Lajosnak – nagy célja felé törésében – mindvégig boldogító támogatója maradjon; már évekkel halála előtt magához vette szeretett nőtestvérét, Rózát, és ránevelte mintegy a Warga Lajos géniusának tiszteletére. Ennek a jövőbe látó nőnek végső akarata szerint történt aztán, hogy Warga Lajos még ugyanazon év október havának első napján, fejedelmi dispensatio mellett, egybekelt drága emlékü nejének húgával, aki, – mint egy későbbi jegyzéssel maga örökítette meg a boldogult – elhunyt neje helyét méltón foglalta el és töltötte be.”²⁵

Most együtt nyugszanak mind a hárman a sárospataki református temetőben. Egy fekete gránitobeliszk alatt, amelyet a második feleség, Róza emeltetett a számukra. A pataki tanár-dinasztiák többnyire jól körülhatárolt kis sírkertekben nyugszanak a temető centrumában vagy a forgalmas ösvények mentén. Ezekről távol, a temető egy távoli sarkában szerényen, szinte magányosan áll ez a síremlék.

Mint láthattuk, Rajka Teréz munkásságát számon tartotta és nagyra értékelte a kortárs irodalmi közélet. Írói tevékenységén belül négy nagyobb területet különíthetünk el, ahol kifejtette munkásságát. Elsősorban költőnő volt, aki ebben a szerepben jelent meg az olvasóközönség előtt, és változó intenzitással bár, de élete végéig írt verseket. Második területként említhetjük, hogy prózai művei célközönségét tekintve ifjúsági író is volt, aki főként fiatal lányoknak szánta műveit. Írói tevékenységének harmadik iránya társadalomformáló jelleggel és igénnyel bírt, ahogyan Fehér Erzsébet megjegyzi: „jeleskedett a korabeli nőemancipációs szakirodalomban is”.²⁶ Mindezek mellett még negyedik területként megemlíthetjük, hogy etnográfiaival is foglalkozott, nevezetesen erdélyi népdalokat gyűjtött.

A költőnő

Rajka Teréz első versei 1865-ben jelentek meg a *Vasárnapi Újság*ban. Költészetét az alábbi módon jellemzi a *Figyelő* szerkesztője: „W. Rajka Teréz a Vasárnapi Újság költőnője, verseit egyszerű, benső hang jellemzi. »Kép az életből« (10-ik szám) című költeményében megható képet ad az életből. Verselése folyékony, hangja jóleső, meleg, kár hogy pointeje elmosódott, s képnek sem elég kerek.”²⁷ Ez a tömören megfogalmazott kritika teljesen egybecseng azzal, amit ő maga a költői működéséről vallott. Ezt az ars poeticát egy rövid kis versikében fogalmazta meg:

²⁵ RADÁCSI: i. m., 239–240.

²⁶ FEHÉR: i. m., 47.

²⁷ *Figyelő*, VI. évfolyam, 15. szám, 1876. április 9., 175.

„Költészetem ragyogása,
Égő lelkem lobogása,
Lobog, lángol, sziporkázik,
Árva szívem mégis fázik”²⁸

Az idézett vers az 1866-ban Pesten megjelent, *Költemények* című önálló verseskötetében is olvasható. Ezen kívül több verse jelent meg különböző újságokban, ismereteink szerint az első 1865-ben a *Vasárnapi Újság*ban.²⁹ Itt rendszeresen megjelentek ezután is a versei, valamint 1866-tól a *Magyarország és a Nagyvilág* című lapban is napvilágot láttak költeményei, köztük két jellegű pályázati mű is.³⁰ Néhány versét a Kolozsváron 1876-tól megjelenő *Hölgyfutár* is közölte.³¹ Részben az addig megjelent verseit is magába foglalva adta ki Pesten a már említett, 1866-os versgyűjteményét *Költemények* címmel, Heckenast Gusztáv kiadásában. Kötetét Hídvégi Mikó Anna grófnőnek ajánlotta.³²

Versei ezután is felbukkantak a kor népszerű divatlapjaiban, elsősorban továbbra is a *Vasárnapi Újság*ban.³³ Utolsó, még életében megjelent versét is itt közölték, *A hervadt báli csokor* címmel:

„Oh jer napvilágra néma rejtekedből
hervadt csokor, virág múmia,
Szép idők emlékét újítsuk együtt föl,
Miért kellett már elmúlnia?...

Emlékszel-e? – oh ha emlékezni tudnál, -
Mikor én s te virulók valánk;
Az élet tavsza, s egy ragyogó víg bál
Boldogsága mosolygott reánk.

Keblemnek te akkor ékes bokkrétája,
Reád milyen büszke voltam én;
Égő szerelemnek valál te postája,
Bűbáját már akkor érezém.

Ajkam mosolyából az ifjú mint leste:
Tudom-e, hogy küldöd ő vala;

²⁸ RAJKA Teréz: *Költemények*, Pest, Heckenast, 1866, 130.

²⁹ RAJKA Teréz: Pünkösöd, *Vasárnapi Újság*, XII. évfolyam, 23. szám, 1865. június 4., 274.

³⁰ Ezek a *Petőfi* és az *Imádkozzunk* című versei.

³¹ Ez a kiadvány nem azonos az 1849–1864 között Pesten megjelent azonos című lappal.

³² Az SRK TGy Nagykönyvtára őrzi azt a kötetet, amit Warga Lajos felesége halálakor adományozott az intézménynek 1881. július 26-án. Jelzetszáma: R.811.

³³ Ezen túl a *Hölgyfutár* is közölt tőle verseket és a *Nefejejs* is.

Én leszek vagy senki, – tudta már az este,-
Életének őrző angyala.

Repültek az évek, azóta a fákról
Tízszer hullt le a hervadt levél.
S mi búcsúzunk már a tűnő ifúságtól,
Te is rom vagy, csak emléked él.

Porladj itt virágom néma rejtekedben,
Az a két szív rég együtt dobog;
S a feledés fátyla rád csak akkor lebben,
Ha majd égő fáklyánk ellobog...³⁴

Az ifúsági író

A neves pesti kiadó, Heckenast Gusztáv³⁵ 1869-ben adta ki Rajka Teréz *Képes Játékkönyv* című kötetét. Számunkra egyelőre ismeretlen ok miatt férje, Warga Lajos neve alatt történt ez. A főiskola számára közvetlenül a felesége halála után adományozott Rajka Teréz-kötetek mindegyikébe beleírta a férj: „szerző halálának emlékéül”. Egyetlen kivétel éppen ez a kötet, ebbe csak ennyit írt: „A sárospataki főiskola könyvtárának Sárospatakon 1881. jul. 26. W.L.”³⁶ Warga Lajos életrajzírója is a főiskolai tanár műveként hivatkozik rá.³⁷ Ebből nem kell feltétlenül arra következtetnünk, hogy azt nem Rajka Teréz írta. Valószínűleg közösen készítették férjével, építve annak kiváló német nyelvismeretére.³⁸ Az egyik, gyermekmondókákat tartalmazó fejezetet bizonyosan Rajka Teréz írta, ezt jelzik is a kötetben belül.³⁹ A közelebből meg nem nevezett német források mellett magyar forrásokat is használtak.⁴⁰ A kötet pontosan ezen a címen jelent meg: „*KÉPES JÁTÉK-KÖNYV*” Alcíme: „*300-NÁL TÖBB MULATTATO FOGLALKOZÁS, JÁTÉK, TALÁNY ÉS TRÉFA. MINDENKORU FIU- ÉS LEÁNY-GYERMEKEK SZÁMÁRA, HASONTARTALMU NÉMET MŰVEK UTÁN ÁTDOLGOZTA, RÉSZINT EGYBEGYŰJTÖTTE: W.... L...., 122 A SZÖVEG KÖZÉ NYOMOTT KÉPPEL ÉS ÁBRÁVAL*”⁴¹

Több témakörbe csoportosítva, különböző szobában játszható a szabadtéri csoportos játékoktól kezdve a labdajátékokon át a szellemi vetélkedőig, találós kérdésekig. Nagyon széles skálán ismertet tehát elfoglaltságokat, szórakozási lehetőségeket, játékokat gyermekek is ifjak számára.

³⁴ A hervadt bálí csokor, *Vasárnapi Újság*, XXVI. évfolyam, 7. szám, 1879. február 16., 98.

³⁵ Ő adta ki a *Vasárnapi Újság*ot is, nyilván innen eredt ismeretségük.

³⁶ SRK TGY KT 806-808. Idézet a KT R.809. jelzetű könyvből, az Előszó feletti bejegyzés.

³⁷ RADÁCSI: i. m., 247.; Ugyanígy tartja számon Szinyei Gerzson és Zoványi Jenő is.

³⁸ Warga Lajos Jénában és Zürichben is tanult ösztöndíjasként.

³⁹ Egy nap a járnai kezdő kis babák körében, in *Képes játékkönyv*, Pest, [k. n.], [é. n.], 108–110.

⁴⁰ Ilyen például a Magyar Gyermebarát, 1865, in *Képes játékkönyv*, 14, 119, stb.

⁴¹ SRK TGY KT 809.

Feltehetően ennek a könyvnek a kedvező fogadtatása alapozta meg a kiadótól érkező további felkéréseket. Még abban az évben, 1869-ben megjelent a *Flóri új könyve*. Ebben Rajka Teréz egy korábbi kiadvány, a Bezerédi Amália nevéhez kötődő *Flóri könyvét* folytatta, illetve azt dolgozta és szerkesztette át. Művét a szerző ezzel a néhány sorral ajánlja olvasóinak:

„Szükségesnek tartom e könyvecskéről, s különösen annak létrejöttéről röviden szólni. Azt tudja minden kedves olvasó, hogy gyermekek számára írni, bár könnyűnek tetszik is, igen nehéz feladat. Mert hogy egy gyermekkönyv célnak megfelelő legyen, úgy hiszem a következő kellékeket kell szem előtt tartani az írónak: hogy az irmodor és felvett tárgyak a gyermek értelméhez legyenek mérve, továbbá hogy mulattatva tanítson, s a kis olvasóban figyelmet és tudvágyat gerjesszen. Ily célt törekedtem elérni e munkácskám által, mely a kedvelt régi »Flóri könyv«-nek folytatásául tekintendő, s melynek írására e könyvek t. kiadója, Heckenast Gusztáv úr buzdító felszólítása bátorított. Hogy mennyire feleltem meg várakozásának, azt ítélem meg a hozzá értők. Részemről akarat és igyekezet nem hiányzottak, s ha fáradtságom gyümölcse képes lesz a kis olvasóknak hasznos élvezetet szerezni: ez által dúsan leend jutalmazva – a szerző. Kolozsvár, 1868.”⁴²

Az itt is hivatkozott eredeti kiadvány 1840-ben jelent meg. Ennek átdolgozására is felkérte a kiadó. Végeredményben az 1872-es kiadású *Flóri könyve* Bezerédi Amália és Rajka Teréz szövegeinek válogatott gyűjteményének tekinthető.⁴³

Az átdolgozás sikeres volt, és a munka folytatásaként megjelent a *Flóri és Kálmán könyve* 1871-ben. Ebben a műfajban még egy könyve jelent meg 1881-ben, *Lányok könyve* címmel.

Ezzel már egy szűkebb olvasóközönséget céltott meg, a kamaszlányokat. A könyv változatos tartalmú, elbeszélések, költemények és ismeretterjesztő olvasmányok is találhatóak benne. Ez volt utolsó könyve, amelyet még kézbe vehetett.

Halála után kéziratban maradt írásait férje Sárospatakon jelentette meg 1882-ben, *Egy nagynéne levelei: felnőtt leányoknak és fiatal asszonyoknak ajánlva* címmel. Az előszóban a kiadó, az özvegy férj így jellemzi a szerzőt, és így jelöli ki a kiadvány „célközönségét”: „Megboldogult szerző nem a világ hölgyei, hanem azon fiatal, középosztályú, igazán házi nők számára írt, kik az élet komolyabb szakának még csak küszöbén állnak, de hamis tanoktól és érzelmektől meg nem vesztegetett eszük és szívük tisztán érti és mélyen érzi, hogy családokból áll a haza, s a család boldogsága képezi rendíthetetlen alapját a haza szebb jövőjének, felvirágzásának.”⁴⁴

Rajka Teréz irodalmi munkásságának becses emléke az 1867–1869 közötti kéziratának gyűjteménye, amelyet a pataki Tudományos Gyűjtemények őriz.⁴⁵ Ez nagyobb részt a *Képes játékkönyv* kézirata, amely szintén azt az állításunkat támasztja alá, hogy ez a mű nagyobb részt az írónő szellemi alkotása is, nem csupán a férjéé.

⁴² RAJKA Teréz: *Flóri új könyve*, Pest, [k. n.], 1868, V-VI.

⁴³ FEHÉR: i. m., 51.

⁴⁴ *Egy nagynéne levelei*, Sárospatak, 1882, IV-V.

⁴⁵ Warga Lajosné Rajka T. kéziratok (1-4.) 1867-1869. SRK TGy Kt. 1588.

Egyéb írói tevékenysége

Rajka Teréz irodalmi működése döntően az előbb tárgyalt két területen bontakozott ki, elsősorban költőnőként és ifjúsági íróként ismerhette meg és ismerte el a nagyközönség. Ugyanakkor ennél szélesebb volt az érdeklődése és írói tevékenységének mezeje. Amint az életrajzi bevezetésben utaltunk már rá, foglalkozott a női emancipáció kérdésével is közíróként, valamint néprajzi gyűjtést is folytatott.

Nagyon izgalmas és divatos téma a női emancipáció kérdése és annak változása, fejlődése. Talán nem ér minket meglepetésként, főként életrajzi adatainak ismeretében, hogy egy visszafogott, a korabeli liberális szemléletű keresztyén etika talaján álló nézetet képviselt. Ezt az álláspontot jól tükrözi az alábbi idézet:

„Hogy nemcsak az árvák s szegények, de minden leány arra törekedjék, s úgy legyen nevelve, hogy, ha szükség kívánja, munkája után megélhessen: ez a legüdvösebb cél, melyet a nőnevelésügy vezéreinek egy része eléretni óhajt. De mint minden egyébnek, úgy ez ügynek is vannak túlbuzgó barátai, kik túlhajtják a dolgot, s a mellett kardoskodnak, hogy a nők tétessenek egyenjogúakká a férfiakkal, s nyitassék nekik tér nyilvános hivatalok viselésére is. Tehát, hogy lehessenek ügyvédek, tanárok, orvosok, papok, s tán még miniszterek is. Te édes aranyom nem tudod, fiatal eszeddel dehogy tudod elképzelni azt, hogy milyen felfordult állapotokat eredményezne ezen egyenjogúság országszerte. [...] Ha a bölcs teremtő azt akarja vala, hogy ne legyen különbség férfi és nő között: az emberi nemből nem alkotott volna kétféle természetű, egymást kiegészítő lényeket.”⁴⁶

Nagyon érdekes ez a teológiai alapra helyezett vélemény abból a szempontból is, hogy ezt egy liberális gondolkodású közíró hölgy vetette papírra. Ezzel a véleményével, ha ugyanígy fenntartaná, ma a konzervatívok táborát erősítené. Ez jól jelzi, hogy azóta milyen mélyreható változásokon ment keresztül a magyar társadalom, azon belül mennyit változtak a nemi szerepek. Az is érdekes, hogy ennek tükrében mennyit változott (fejlődött) a szellemi elit gondolkodása, azon belül is a nők társadalmi szerepéről alkotott kép. Különösen izgalmas lenne kutatni azt is, hogy mindezt hogyan segítette elő a 19. században egyfelől a politikai liberalizmus, másfelől a protestáns teológiai liberalizmus.⁴⁷ Utóbbi kérdés teológiatörténeti szempontból is érdekes lenne.

Ha mindez, amit eddig említettünk, még nem lenne elegendő, Rajka Teréz néprajzi gyűjtést is végzett. Ábrányi Emil, a *Figyelő* című lap frissen kinevezett főszerkesztője 1876-ban új rovatot indított *Magyar Néprajzi Költemények* címmel. Felhívására többen is küldtek be népdalokat, köztük Rajka Teréz is. Az itt összegyűjt anyagot, feltehetően Rajka Teréz gyűjtését is később Abafi Lajos gondozta és szerkesztette egybe.⁴⁸ Ízelítőként álljon itt egy Rajka Teréz nevéhez kötődő gyűjtés:

⁴⁶ *Egy nagynéne levelei*, 101–102.

⁴⁷ Bizonyára sokan kutatják is ezt a kérdéskört, például a koedukált képzési formák történetén keresztül.

⁴⁸ POGÁNY Péter: Színhagyomány mentésünk elfelejtett korszaka és szervezője, Megkerült Abafi-Kálmán sajtóra kész népköltési gyűjteménye, *Etnographia*, LXV. évfolyam, 1954/1–2, 541–546.

Erdélyi népdal

Cserfa malomban
Cserfa gerenda,
Azon sirdogál
Bagoly asszonyka

Oda méne egy
Vitéz katona,
„Miért sirdogál kend,
Bagoly asszonyka?”

És így felele
Bagoly asszonyka:
„Oh hogyne sírnék,
Vitéz katona?”

„Otthon felejtém
Záros ládámat,
Záros ládámban
Tarás kontyomat”⁴⁹

Rajka Teréz sokoldalú irodalmi tevékenysége mellett az eleve színes képen egy újabb színfoltnak tekinthető az általa végzett néprajzi gyűjtés. Az általa gyűjtött, a szerkesztőségbe esetlegesen beküldött, de meg nem jelentetett erdélyi dalok az Abafi–Kálmány gyűjteményben keresendők.⁵⁰

Összegzés

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy Rajka Teréz országos ismertségét költői tevékenysége alapozta meg, amit már Kolozsváron is magas szinten művelt. Mint láttuk, Sárospatakon azt tekintette elsődleges feladatának, hogy férje, a született „szobatudós” számára biztosítsa a tudományos munka végzéséhez az optimális körülményeket. Mellette azonban nem adta fel az írást sem, a költészet mellett hamarosan a gyerekirodalom művelését is elkezdte. Ezt feltehetően kiadója, Heckenast Gusztáv biztatására tette. Szerencsére ebben férje sem akadályozta, sőt: tevékenyen segítette, a *Képes Játékkönyv* közös munkájuk volt. Azóta sem egyértelmű, hogy mindebben pontosan kinek mennyi rész jutott. Valószínűleg nem tévedünk nagyot, ha a szerkesztést és a német fordításokat Warga Lajosnak, a verses részek megírását pedig Rajka Teréznek tulajdonítjuk. Ezt követően

⁴⁹ *Figyelő*, VI. évfolyam, 15. szám, 1876. április 9., 275.; A rovat szerkesztője Aigner Lajos (később Abafi Lajosra változtatja nevét). A néprajzzal viszonylag kevés ideig foglalkozott, más területeken is kipróbálta magát. Leginkább mint lepkész és a magyar szabadkőművesség történetírója vált ismertté.

⁵⁰ POGÁNY: i. m., 541–546.

azonban a *Flóri könyvek* már egyértelműen a feleség szellemi termékeinek tekinthetőek. Ez akkor is igaz, ha eleinte még Bezerédi Amália örökségét vitte tovább, és fokozatosan talált rá saját stílusára. Ezek a könyvek a maguk korában rendkívül népszerűek voltak, gyakran osztották azokat iskolákban, különféle tanulmányi versenyeken jutalomként.⁵¹ A nők emancipációjával kapcsolatos nézeteiről vallott gondolatai nagyon hitelesek, hiszen férje mellett pontosan azt a segítő szerepet vállalta fel, amit másoknak is ajánlott. Teljes életművén érezhető egy kesernyés, szomorú hang, ami ez évek előre haladásával egyre erősödött. Ennek okát csak találgatni lehet, de valószínűleg része volt benne a honvágnak, talán beteges természetének és gyermektelenségének is. Feltehetően nagy lelki próbatétel volt számára a mozgalmas életű, hangos családi otthont elhagyni, és azután meglehetősen bezárkózott életet élni Patakon. A honvagy bizonyosan gyötörte már Patakra költözése idején is, erre utal egyik versében, ahogyan a gyermektelenség miatt érzett fájdalmára is egy másik verse soraiban.⁵²

Úgy tűnhet, hogy Rajka Teréz idejekorán félbeszakadt életműve hamar feledésbe merült. Annak ellenére, hogy özvegye, Warga Lajos a maga részéről mindent megtett, hogy ez ne következzen be. Felesége kézíratait kiadta Sárospatakon, *Egy nagynéne levelei* címen. Gyermekük nem voltak, akik a szellemi hagyatékot tovább ápolták volna. A tágabb rokonság természetesen nem felejtette el. Egyik unokaöccse, Rajka László így hivatkozik rá egyik levelében, amelyet Kolozsvárról írt Sárospatakra: „Sárospatak családi hagyományokból is jól ismert hely nekem: ott élt boldogult keresztapám: Warga Lajos theologiai tanár és ott nyugszik két apai nagynéném, akik közül Rajka Teréz neve Könyvtárnok Úr előtt talán az irodalomból is ismeretes.”⁵³

Rajka László egyébként neves irodalomtörténész és Jókai-kutató volt, de gyerekirodalommal is foglalkozott, ebben a tekintetben túlzás nélkül állíthatjuk, hogy tovább vitte nagynénje örökségét. Erről így emlékezik életrajzírója, György Lajos irodalomtörténész 1939-ben:

„Vonzalma az ifjúsági irodalomhoz családi örökségnek tekinthető. Egyik nagynénje úttörő munkát végzett ezen a téren. Rajka Terézt (1843—1881) az irodalomtörténet nemcsak kedves hangú költeményeiért méltányolja, hanem emlékét azért is őrzi, mert a múlt század harmadik negyedében buzgón művelte az akkor meg csak kibontakozni kezdő ifjúsági irodalmat s a nőkérdésről is igen felvilágosodott íráncikket írt. Rajka László szintén szívesen foglalkozott az ifjúsági irodalom művelésével. Eredeti ötlettel a XVI. században élt német mesterdálnoknak, Hans Sachsnek, több mulatságos darabját átdolgozta s maga is írt néhány sikerült jelenetet.”⁵⁴ Ez az idézet azért is fontos, mert bizonyítja, hogy az irodalomtörténet szá-

⁵¹ Erre nézve a korabeli pedagógiai tematikájú sajtóban számtalan tudósítást találunk.

⁵² Honvágyát fogalmazza meg *A szülői házról* című versében (*Vasárnapi Újság*, XVIII. évfolyam, 9. szám, 1871. február 26., 106.), míg a gyermektelenség miatti fájdalmát a *Mi vendégünk* című versében (*Vasárnapi Újság*, XXII. évfolyam, 42. szám, 1875. október 17., 658.).

⁵³ *Rajka László kolozsvári könyvtáros levele a sárospataki könyvtárnak*, Kolozsvár, 1916. február 24. Jelzete: SRK TGy Lgy. 1821.

⁵⁴ GYÖRGY Lajos: *Dr. Rajka László élete és tudományos munkássága*, Kolozsvár, Minerva, *Erdélyi Tudományos Füzetek Sorozat* 110., 1939, 317.

mon tartotta Rajka Teréz nevét még halála után hat évtizeddel is. Ez a történelmi távlat már arra is legendó volt, hogy életművét elhelyezze a tágabb kontextusban, és rávilágítson jelentőségére. Ez elsősorban abban rejlik, hogy úttörőként szinte még járatlan utakon járt. Talán az is negatívan hathatott életműve recepciójára, hogy stílusában, szellemiségében, eszköztárában azt a népies irányt követte, amelyet például Szabolcska Mihály is képviselt. Ez pedig a többek között Ady által is képviselt modern irányzattal szemben fokozatosan háttérbe szorult.⁵⁵ Azt sem hallgathatjuk el, hogy a pataki kollégium feldarabolása, a gimnázium államosítása és a teológia bezárása legalább negyven évvel vetette vissza saját múltunk kutatását.⁵⁶ Talán még most sem késő, hogy újra felfedezzük Rajka Terézt és munkásságát, megismerjük a benne rejlő értékeket, és nevét újra beemeljük a pataki kulturális-szellemi értéktárba. Meggyőződésem, hogy sokat gazdagodnánk általa.

ABSTRACT

“The Sweet-Lipped and Kind-Hearted Friend of Children”, The Writer Teréz Rajka

Teréz Rajka was a well-known poet and writer in her lifetime. She was born in Kolozsvár in 1843. Her father, Péter Rajka founded and owned the first machine factory in Transylvania. Teréz became a popular poet, her poems were published in the most popular national weekly newspapers. She married Lajos Wurga in 1868 and they settled down in *Sárospatak*. The husband was appointed to teach Philosophy (and later Church History) at the *Sárospatak* Reformed College. He was a quiet retiring person, who was titled as 'the hermit of Patak' by the local citizens. Teréz was a real supporter her husband's scholar career. At the same time she was writing poems, which were mainly published in the popular weekly: '*Vasárnapi Újság*'. The owner of this paper asked her to partly re-edit, partly rewrite a popular youth bestseller. It was such a success, that she wrote her own serial books in this theme, the '*Flóri's books*'. She was interested in social issues as well. The emancipation of women was her most important matter, she was known as an essayist of this question too. Furthermore, she made some ethnological research as a collector of transylvanian folk songs. She was only 48 years old when passed away.

⁵⁵ Érdekes kötődési pont, hogy az Ady család és a Wurga család ősei is a szilágysági Diószadról származtak, és viselték is a „diósadi” előnevet. Igaz, éppen Wurga Lajos soha nem használta, még csak nem is utalt soha nemesi származására.

⁵⁶ Természetesen azt nem állítjuk, hogy Patakon ebben a tekintetben megállt volna az idő. A Tudományos Gyűjteményekben tovább folyt a magas szintű kutatás, aminek talán legbecesebb terméke az 1981-ben megjelent kollégiumtörténet. Ám a rendelkezésre álló szellemi kapacitások mellé nem társult az a szervezeti, pénzügyi, részben politikai támogató bázis, ami a folytonosan működő testvérintézményekben, ha változó mértékkel is, de rendelkezésre állt.